

## **HUDUDLARNING IJTIMOYIY-IQTISODIY RIVOJLANISHINING INSTITUTIONAL MUAMMOLARI**

**Tashmetova Madina Muhammadxon qizi**

Toshkent davlat iqtisodiyot universitetining magistranti

**Annotatsiya:** ushbu maqolada hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan institutsional muammolar o'rganiladi. Maqolada mintaqaviy o'sishni shakllantirishda boshqaruv, me'yoriy-huquqiy bazalar va institutsional salohiyatning rolini baholanadi. Turli amaliy tadqiqotlar hamda xorijiy olimlarning fikri tahlil qilib, ushbu institutsional muammolarni hal etish barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatib o'tiladi.

**Kalit so'zlar:** institutsional muammolar, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, mintaqaviy o'sish, boshqaruv, normativ-huquqiy bazalar.

## **ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ**

**Ташметова Мадина Мухаммадхон кизи**

магистрант Ташкентского государственного экономического университета

**Аннотация:** в данной статье рассматриваются институциональные проблемы, сдерживающие социально-экономическое развитие регионов. В статье оценивается роль управления, нормативной базы и институционального потенциала в формировании регионального роста. Показано, что решение этих институциональных проблем имеет решающее значение для содействия устойчивому социально-экономическому развитию

посредством различных практических исследований и анализа мнения зарубежных ученых.

**Ключевые слова:** институциональные проблемы, социально-экономическое развитие, региональный рост, управление, нормативная база.

### **INSTITUTIONAL PROBLEMS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS**

**Tashmetova Madina Muhammadxon kizi**

Graduate student of Tashkent State University of Economics

**Abstract:** this article examines the institutional problems hindering the socio-economic development of the regions. The article assesses the role of governance, regulatory frameworks and institutional capacity in shaping regional growth. It is shown that the solution of these institutional problems is of decisive importance for the promotion of sustainable socio-economic development by means of various practical studies and the analysis of the opinion of foreign scientists.

**Keywords:** institutional problems, socio-economic development, regional growth, management, regulatory frameworks.

### **KIRISH**

O'zbekistonda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar sharoitida mintaqaviy iqtisodiy siyosatni takomillashtirish hamda hududlarning boy iqtisodiy salohiyatidan samarali va oqilona foydalanish masalalari muhim o'rin tutadi. Bu borada "Viloyat, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning mavjud salohiyatidan

samarali va optimal foydalanish” yo‘nalishlari belgilab berildi. Zero, hudud iqtisodiyotini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish, uning tabiiy, mineralxomashyo, sanoat, qishloq xo‘jaligi va mehnat salohiyatidan kompleks hamda samarali foydalanish natijasida xalqning turmush darajasi va daromadlarini oshirish mumkin. Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi milliy taraqqiyotga erishish va fuqarolarning hayot sifatini oshirishning hal qiluvchi omilidir. Biroq, ko‘plab hududlar o‘zlarining o‘sish potentsialiga to‘sqinlik qiladigan ko‘plab institutsional muammolar bilan kurashmoqda. Bu muammolar ko‘pincha boshqaruvning samarasiz tuzilmalarida, noto‘g‘ri siyosat va resurslarni noto‘g‘ri boshqarishda namoyon bo‘ladi. Mintaqalar tez o‘zgarib borayotgan global sharoitga moslashishga intilayotgani sababli, ushbu institutsional to‘siqlarni tushunish juda zarur bo‘ladi. Ushbu maqola mintaqaviy rivojlanishga ta‘sir qiluvchi turli institutsional muammolarni o‘rganish va o‘sish uchun yanada qulay muhitni yaratishga yordam beradigan potentsial yechimlarni taklif qilishga qaratilgan.<sup>1</sup>

## **ASOSIY QISM**

Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi mamlakatning umumiy taraqqiyotini belgilashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Hududlar har qanday iqtisodiyotning tayanchi bo‘lib, o‘sish, innovatsiyalar va madaniy xilma-xillikka hissa qo‘shadi. Biroq, ko‘plab hududlar iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga to‘sqinlik qiladigan institutsional muammolarga duch kelmoqda. Bu muammolar mintaqalar bo‘yicha sezilarli darajada farq qilishi mumkin, lekin ko‘pincha

<sup>1</sup> Amin, A., & Thrift, N. (1995). Institutional issues for the European regions: from markets and plans to socioeconomics and powers of association. *Economy and society*, 24(1), 41-66.  
SJIF:5.219

boshqaruv, siyosatni shakllantirish, resurslarni taqsimlash va manfaatdor tomonlarning ishtiroki bilan bog'liq masalalarni o'z ichiga oladi. Ushbu institutsional to'siqlarni tushunish adolatli va barqaror mintaqaviy o'sishga yordam beradigan samarali strategiya va siyosatlarni yaratish uchun juda muhimdir.

O'zbekistonda ham hududiy iqtisodiyotni rivojlantirish va uni boshqarish, hududlarning iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish masalalari iqtisodchi olimlarning bu boradagi ilmiy qiziqishlari sohasi bo'lib kelmoqda. Jumladan, hududiy sanoat majmualarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini modellashtirish, mintaqalarni kompleks rivojlantirish, ishlab chiqaruvchi kuchlarni hududiy joylashtirish va boshqarish, mamlakat mintaqalari raqobatdoshligini oshirishning metodo-logik asoslarini takomillashtirish singari masalalar O'zbekistonlik iqtisodchi olimlardan S.S.G'ulomov, T.M.Axmedov, A.M.Sodiqov, A.M.Qodirov, Sh.H.Nazarov, B.Ro'zmetov, Sh.B.Imomov, P.Z.Xashimov, F.T.Egamberdiyev, A.A.Qayumov, A.J.Siddiqov, I.O.Yakubov va boshqalarning ilmiy izlanishlarida keng o'rin olgan. Mazkur vazifalar bilan bir qatorda, hududlarda xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning iqtisodiy manfaatlarini yanada to'laroq ro'yobga chiqarish, ishlab chiqarishni maqbullashtirish, ichki tarmoq va tarmoqlararo kooperatsiyani mustahkamlash hamda mahalliyashtirish jarayonlarini kengaytirish va mazkur soha imkoniyatlaridan samarali, to'liq foydalanish, eksportga mo'ljallangan raqobatbardosh mahalliy mahsulotlar ishlab chiqarishni ko'paytirish, hududlararo sanoat kooperatsiyasini rivojlantirish va shu asosida moddiy farovonlikni oshirish masalalari mintaqaviy iqtisodiy siyosatda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Institutsional muammolar ijtimoiy va iqtisodiy faoliyatni boshqaradigan doirada samarasizlik yoki nomuvofiqlik sifatida tavsiflanadi. Bu muammolar mintaqaviy kontekstlarda faoliyat yurituvchi turli siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy dinamikadan kelib chiqqan holda turli va ko'p qirrali bo'lishi mumkin. Muhim muammolardan biri samarali boshqaruvning yo'qligi hisoblandi. Ko'pgina hududlarda boshqaruv tuzilmalari etakchilikning yomonligi, javobgarlikning yetarli emasligi va korrupsiya bilan ajralib turadi. Bunday sharoitlar institutlarning resurslarni samarali taqsimlash va aholi ehtiyojlarini qondirish qobiliyatiga to'sqinlik qiladi. O'sish uchun qulay muhit yaratish o'rniga, samarasiz boshqaruv resurslarning noto'g'ri taqsimlanishiga, investitsiyalarning bo'g'ilishiga va iqtisodiy sustlikni kuchaytiradi.

Bundan tashqari, siyosatning noto'g'ri olib borilishi ham jiddiy to'siqdir. Ham milliy, ham mintaqaviy darajada amalga oshirilayotgan siyosatlar ko'pincha aniqlikdan mahrum yoki jamoalar duch keladigan muammolarni hal qila olmaydi. Noto'g'ri ishlab chiqilgan siyosat natijalari resurslardan samarasiz foydalanishdan tortib, mo'ljallangan natijalarga erisha olmaydigan dasturlargacha, ijtimoiy-iqtisodiy tengsizliklarni yanada kuchaytiradi. Institutsional muammolarning yana bir muhim jihatida resurslarni boshqarishdir. Mintaqaviy nomutanosibliklar ko'pincha iqtisodiy imkoniyatlar, ta'lim va sog'liqni saqlash kabi muhim resurslardan foydalanishning tengsizligidan kelib chiqadi. Ushbu resurslarni boshqarish va taqsimlash bo'yicha noto'g'ri strategiyalar qashshoqlikni davom ettirishi va turli ijtimoiy-iqtisodiy guruhlar o'rtasidagi tafovutni kengaytirishi mumkin. Bundan tashqari, resurslarni qazib olish va ulardan foydalanishda

barqaror bo'lmagan amaliyotlar atrof-muhitning buzilishiga olib kelishi mumkin, bu esa kelajakda o'sish potentsialini cheklaydi.<sup>2</sup>

Hududlarning barqaror rivojlanishi muammolari bo'yicha xorijiy tadqiqotlarga murojaat qilib, biz ular namoyish etayotgan yondashuvlar va ruscha yondashuvlar o'rtasidagi tub farqni qayd etamiz. Rossiya tadqiqot amaliyoti "pastdan yuqoriga" harakati bilan ajralib turadi: asosiy e'tibor mamlakatning ma'lum bir mintaqasini barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning o'z muammolariga qaratiladi, ularni hal qilish milliy rivojlanish strategiyasiga mos keladi. Xorijiy tadqiqot amaliyotida yuqoridan pastga va pastdan yuqoriga yondashuvlar kombinatsiyasi mavjud. Bu hududning barqaror rivojlanishi uchun submilliy siyosatni shakllantirish muammolari ma'lum bir geografik hudud sifatida tushuniladigan mintaqaviy rivojlanish kontseptsiyasiga mos kelishi bilan izohlanadi (masalan, Boltiq dengizi mintaqasi (Kern, 2011), Arktika (Ozkan va Schott, 2013), Himoloylar (Gosavi va boshqalar, 2016)) va bu erda hududlari ushbu geografik hududga tegishli bo'lgan mamlakatlarning milliy siyosatini uyg'unlashtirish va xalqaro normalarni hisobga olish ustuvor hisoblanadi. barqaror rivojlanishni tartibga solish. Bundan tashqari, ushbu mamlakatlar shaharlari va viloyatlarining hamkorligi, manfaatlarni lobbi qilish va mintaqaviy tashkilotlarda vakillik qilish uchun sheriklik tarmoqlarini barpo etish, transchegaraviy aloqalarni yo'lga qo'yish, qo'shma loyihalarni amalga oshirish taqdim etiladi. Aslida, submilliy hukumat o'zining barqaror rivojlanish siyosatini milliy darajadan e'lon qilinadigan qoidalar va talablar ta'sirida va qo'shni hududlarning holatini hisobga

<sup>2</sup> Szirmai, A. (2005). The dynamics of socio-economic development: an introduction. Cambridge University Press. SJIF:5.219

olgan holda, submilliy hukumatlar o'rtasidagi hamkorlikning rivojlanish darajasi bilan belgilanadigan darajada shakllantiradi.

Manfaatdor tomonlarning ishtiroki yo'qligi samarali ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish yo'lidagi yana bir muhim to'siqdir. Mahalliy hukumatlar, biznes va fuqarolik institutlari hamkorlik qilmasa, natijada ko'pincha keng qamrovli va barqaror echimlarni keltirib chiqara olmaydigan tarqoq harakatlar bo'ladi. Rivojlanish tashabbuslari jamiyatlarning haqiqiy ehtiyojlariga mos kelishini ta'minlash uchun manfaatdor tomonlarning ishtiroki juda muhimdir. Mahalliy aholining mazmunli ishtirokisiz tashabbuslar yuqoridan-pastga yondashuv sifatida qabul qilinishi xavfini tug'diradi, bu esa jamoa a'zolari o'rtasida shubha va qarshilikni keltirib chiqarishi mumkin.

Ushbu institutsional muammolarning oqibatlari juda katta va zararli. Samarali boshqaruvga ega bo'lmagan hududlar ko'pincha iqtisodiy o'sish uchun muhim bo'lgan investitsiyalarni jalb qilishda qiynaladi. Barqaror va shaffof boshqaruv tizimining yo'qligi noaniqlik muhitini keltirib chiqaradi, bu ham mahalliy, ham xorijiy investorlarni tushkunlikka soladi. Natijada, iqtisodiy turg'unlik yuzaga keladi, bu esa ishsizlik darajasining oshishiga va fuqarolar uchun imkoniyatlarning qisqarishiga olib keladi. Bundan tashqari, noadekvat siyosat asoslarining oqibatlari doimiy qashshoqlik va ijtimoiy tengsizlik shaklida namoyon bo'ladi. Aholining ehtiyojlarini qondira olmaydigan hududlar ijtimoiy tartibsizliklar va norozilikni boshdan kechirishi mumkin, bu esa rivojlanish manzarasini yanada murakkablashtirishi mumkin. Resurslarni samarasiz boshqarish uzoq muddatli ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan ekologik muammolarga hissa qo'shadi, tabiiy ofatlar yoki noqulay iqlim sharoitlari kabi

SJIF:5.219

ekologik inqirozlarga javob berishga tayyor bo'lmagan hududlarni yaratadi. Tabiiy resurslarning tanazzulga uchrashi nafaqat iqtisodiy samaradorlikka ta'sir qiladi, balki ushbu resurslarga bog'liq bo'lgan jamoalarning turmush tarziga ham tahdid soladi.<sup>3</sup>

Institutsional muammolarni hal qilish boshqaruvni, siyosat asoslarini, resurslarni boshqarishni va manfaatdor tomonlar hamkorligini oshirishga qaratilgan bir nechta strategiyalarni o'z ichiga olgan yaxlit yondashuvni talab qiladi. Birinchidan, yaxshi boshqaruv amaliyotini mustahkamlash muhim ahamiyatga ega. Bunga shaffoflik tashabbuslari, qat'iy javobgarlik choralari va korrupsiyaga qarshi kurash orqali erishish mumkin. Hukumat muassasalarida halollik madaniyati va mustahkam axloqiy me'yorlarni o'rnatish jamoatchilik ishonchini qaytarishga yordam beradi va samarali qarorlar qabul qilish uchun qulay muhit yaratadi. Ikkinchidan, butun jarayon davomida manfaatdor tomonlarni jalb qilish orqali siyosat asoslarini qayta ko'rib chiqish yanada dolzarb va samarali siyosatlarni yaratishga olib kelishi mumkin. Mahalliy hamjamiyatlarni, biznes va fuqarolik jamiyati tashkilotlarini siyosatni ishlab chiqishga jalb qilish ishlab chiqilgan strategiyalar aholining haqiqiy ehtiyojlari va intilishlariga javob berishini ta'minlaydi. Kamchiliklar va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash uchun mavjud siyosatni muntazam ravishda baholashni o'tkazish ham bir xil darajada muhimdir. Resurslarni boshqarish amaliyotini takomillashtirish yana bir muhim strategiyadir. Barqarorlikka ustuvor ahamiyat beradigan resurslarni boshqarishning integratsiyalashgan yondashuvlarini joriy etish atrof-muhitning degradatsiyasini

<sup>3</sup> Gibbs, David. "Ecological modernisation, regional economic development and regional development agencies." *Geoforum* 31, no. 1 (2000): 9-19.  
SJIF:5.219

minimallashtirish bilan birga resurslardan adolatli foydalanishni ta'minlashga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish resurslarni boshqarish tizimlarining samaradorligini oshirishi mumkin.

## **XULOSA**

Xulosa qilib aytganda, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir etayotgan institutsional muammolar chuqur ildiz otgan va ko'p qirrali hisoblanadi desak asli xato' bo'lmaydi. Maqolada ta'kidlanganidek, ushbu muammolarni hal qilish siyosatni yangilashdan tashqari keng qamrovli yondashuvni talab qiladi. Institutsional salohiyatni kuchaytirish, manfaatdor tomonlar ishtirokini kuchaytirish va shaffof boshqaruvni ta'minlash barqaror rivojlanishni rag'batlantirish yo'lidagi muhim qadamdir. Ushbu muammolarning o'zaro bog'liqligini tan olgan holda, siyosatchilar nafaqat mavjud to'siqlarni yumshatish, balki kelajakdagi o'sish uchun qulay muhit yaratish uchun maqsadli islohotlarni amalga oshirishlari mumkin deb hisoblaymiz.

## **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. Amin, A., & Thrift, N. (1995). Institutional issues for the European regions: from markets and plans to socioeconomics and powers of association. *Economy and society*, 24(1), 41-66.
2. Szirmai, A. (2005). The dynamics of socio-economic development: an introduction. Cambridge University Press.

Gibbs, David. "Ecological modernisation, regional economic development and regional development agencies." *Geoforum* 31, no. 1 (2000): 9-1